

PHÁT TRIỂN TINH THẦN ĐẠO ĐỨC, HƯỚNG THIỆN TRONG LOẠI HÌNH NGHỆ THUẬT SÂN KHẤU DÙ KÊ

Trần Hồng Liên¹

Tóm tắt

Bài viết nêu lên tính cấp thiết của chức năng giáo dục cộng đồng thông qua hình thức nghệ thuật diễn xướng Dù kê của người Khmer Nam Bộ, để góp phần cải tạo xã hội; đề cập đến việc duy trì và phát huy tinh thần đạo đức và hướng thiện trong loại hình nghệ thuật diễn xướng này. Do có tính linh hoạt, Dù kê đã thu nạp vào nhiều hình thức ca kịch: hát Bội, Cải lương, hát Tiều... Nội dung vở diễn cũng được mở rộng, ngoài truyện cổ, còn có các đề tài tôn giáo, lịch sử, xã hội. Ngoài ra, tính linh hoạt còn được thể hiện qua cách hóa trang, phục trang.

Đưa đạo đức và hướng thiện vào sân khấu Dù kê hiện nay có khả năng mang lại nếp nghĩ, lối sống phù hợp với người Khmer hiện đại, nhất là trong bối cảnh cái xấu, cái ác vẫn đang còn diễn ra nhiều trong xã hội. Đề cao đạo đức, nhân nghĩa cũng chính là góp phần đề cao giá trị tinh thần truyền thống của dân tộc Việt Nam trong giai đoạn toàn cầu hóa.

Từ khóa: tinh thần đạo đức, hướng thiện, loại hình nghệ thuật diễn xướng Dù kê

Abstract

This paper highlights the urgent function of community education through Du ke Southern Khmer contributing to social reform; and presevation and promotion of moral spirit. Because of its flexibility, Du ke receives many musical forms: Boi, Cai luong (folk songs) and Tieu. More specifically, the plays are also more extended to many aspects such as religious, historical and social themes. Moreover, the flexibility are also demonstrated through costume and makeup.

Sending morality into Du ke theatre is able to bring about mindset and lifestyle which are proper with modern Khmer while evils are occuring in society. Praising morality and kindness is also to promote the traditional values of the Vietnamese during the period of globalization.

Keywords: spiritual morality, toward to goodness, kind of Du ke performing arts

DẪN NHẬP

Dù kê là loại hình nghệ thuật sân khấu không tách rời với nền nghệ thuật Việt Nam. Cũng có thể nói, nền nghệ thuật sân khấu Việt Nam có sự đóng góp của sân khấu Dù kê.

Nghệ thuật sân khấu tái hiện cuộc sống đời thường theo phương thức thẩm mỹ nên có tác dụng giáo dục đại chúng, góp phần quan trọng vào sự phát triển văn hóa-xã hội. Đó chính là mục đích, ý nghĩa của nền nghệ thuật Việt Nam đương đại.

Để có những hoạt động thúc đẩy loại hình nghệ thuật Dù kê phát triển, cần thấy rõ đặc điểm của loại hình sân khấu này, để qua đó vận dụng, chuyển tải các yếu tố tích cực, có khả năng giáo dục vào nội dung vở diễn, nhằm góp phần xây dựng con người Khmer hiện đại.

1. Tính linh hoạt trong nghệ thuật sân khấu Dù kê

Sự ra đời của Dù kê trước hết là nhằm đáp ứng những nhu cầu mới của xã hội. Bối cảnh xã hội mới đòi hỏi cần có những loại hình nghệ thuật tương ứng. Lối diễn của sân khấu cổ điển không còn thu hút khán giả trước những thay đổi về khoa học - kỹ thuật đầu thế kỷ 20. Chính vì vậy, ngay khi ra đời, Dù kê đã thu nạp vào nhiều hình thức ca kịch có mặt: hát Bội, Cải lương, hát Tiều... Nội dung vở diễn cũng được mở rộng, ngoài truyện cổ, còn có các đề tài tôn giáo, lịch sử, xã hội... “Dù kê ra đời và phát triển có thể coi như một cuộc cách tân quan trọng trong nghệ thuật sân khấu cổ điển Khmer ở Nam Bộ, và nó tồn tại đi lên cho đến hôm nay. Không phải lần thay da đổi thịt nào cũng tốt cả. Có lúc Dù kê đã học tập lối diễn, lối đánh

¹ Phó Giáo sư, Tiến sĩ Dân tộc học, Phó Chủ tịch Hội Dân tộc học & Nhân học TP.HCM, Giảng viên Trường Đại học Trà Vinh.

vở của phim ảnh phương Tây...”².

Nội dung tuồng tích biểu diễn cũng thể hiện sự linh hoạt, tính phong phú, đa dạng. Được khai thác buổi đầu từ cốt truyện dân gian Khmer, từ thần thoại, từ cổ tích như các vở “Roth Ta Na Vong”, “Ream kê”, nhưng dần sau này, vở diễn cũng sử dụng cả tuồng tích của người Hoa như “Tam Tạng thỉnh kinh”, “Tiết Nhơn Quý”, “Đắc Kỷ-Trụ Vương”. Bên cạnh, Dù kê cũng diễn chung một số vở diễn với sân khấu Cải lương như “Tám-Cám”, Thạch Sanh-Lý Thông”, “Trần Minh khổ chuỗi”... và sử dụng cả bài hát trong Cải lương như bài “ Khổng Minh tọa lầu”. Nếu như trong Rô Băm, với các truyện cổ tích, thần thoại huyền bí, gần như không thay đổi, thì đến sân khấu Dù kê, tuy có tiến bộ hơn, nhưng cũng chỉ thích ứng với thể loại đề tài cận đại, “còn đối với sân khấu Dù kê Khmer Nam Bộ, dù là vở diễn màu sắc thần thoại, hay phong kiến cận đại, và cao hơn nữa là nội dung xã hội hiện đại, Dù kê đều thích ứng được với mọi thể loại đề tài, theo yêu cầu thị hiếu của thời đại”³.

Tính linh hoạt này còn được thể hiện qua cách hóa trang, phục trang, đã được thay đổi từ sau năm 1940, Dù kê không sử dụng những gam màu đỏ quá nóng như trước đây nữa; cách vẽ chân mày cũng gần với Cải lương hơn; phục trang, tuy vẫn còn lưu giữ hoa văn Khmer, nhưng đã có thêm đính kim sa.

Sân khấu Dù kê cũng dung nạp một số bài bản của sân khấu Dù kê, sân khấu Mahori của Campuchia và các bản nhạc riêng lẻ của Lào, Thái Lan, Singapore, Myanmar ...⁴

Trong dàn nhạc Dù kê mới, có thể thấy ngoài dàn nhạc xưa nhưng không có dàn nhạc ngũ âm (Pinh Pét), còn có kèn Trompette, Saxo, Violon, Acordéon, Guitar Solo, Organ. Những nhạc cụ

mới này nhằm hoà tấu trước khi diễn tuồng, đệm cho các bài mới có ảnh hưởng từ Châu Âu; phục vụ cho chương trình phụ diễn.

2. Nội dung đạo đức và hướng thiện trong vở diễn

Xuất phát từ tính linh hoạt của nghệ thuật sân khấu Dù kê, nên Dù kê không thể chỉ khai thác mãi những đề tài muôn thuở, tạo ấn tượng về một phum sóc Khmer truyền thống, nông thôn. Vì nếu chỉ dừng lại ở những đề tài đã có, hoặc loại bỏ hẳn các đề tài cũ, để đi sâu hoàn toàn vào việc khai thác những nội dung về con người mới, xã hội hiện đại, xét cho cùng cũng không mang lại nhiều hiệu quả. Việc đưa đạo đức và hướng thiện vào sân khấu Dù kê hiện nay có khả năng mang lại nếp nghĩ, lối sống phù hợp với người Khmer hiện đại, trong bối cảnh hội nhập thế giới. Đề cao đạo đức, nhân nghĩa chính là góp phần đề cao giá trị tinh thần truyền thống của dân tộc (nation) Việt Nam. Hướng mọi người nghĩ đến và hành động điều thiện cũng chính là lên án cái ác, cái xấu, đang có khả năng lấn áp điều tốt, điều thiện trong xã hội. Vì vậy, cần thiết sớm xây dựng thêm nhiều vở diễn phản ánh cuộc sống mới của người Khmer hiện đại, bên cạnh những vở diễn truyền thống.

Nội dung đạo đức và hướng thiện không phải là một đề tài mới mẻ trong vở diễn Dù kê trước nay. Nếu đi sâu phân tích trong từng vở diễn, ta vẫn thấy yếu tố giáo dục này được lồng trong vai diễn. Vai chính diện và phản diện giới thiệu hai hình ảnh đối lập nhau, đối lập giữa giàu và nghèo, giữa thiện và ác, giữa cái đúng và sai. Tuy vậy, việc nhận diện, đề xuất những nội dung chủ yếu của vở diễn nào trong từng giai đoạn lịch sử, để góp phần chuyển tải nội dung giáo dục trên sân khấu, làm rõ và nêu bật chúng, để giúp khán giả dễ dàng nhận diện ra giữa chính và tà, cái nào phù hợp để áp dụng vào cuộc sống mới mới là điều quan trọng. Đó chính là nền đạo đức cần chuyển tải, mà theo sự phân tích cận kề của Chủ tịch Hồ Chí Minh, “người có đạo đức là người cả đời hết lòng hết sức phục vụ nhân dân (...) đạo đức ấy có ảnh hưởng lớn đến sự nghiệp đổi xã hội cũ thành

² Hoàng Đăng. 1998. *Dù kê với đề tài xã hội, con người mới (Trong sách: Về sân khấu truyền thống Khmer Nam Bộ)*. Sở VH TT tỉnh Sóc Trăng-Phân viện Văn hóa nghệ thuật TP.HCM. Tr.77.

³ Sơn Lương. 2012. *Tìm hiểu nghệ thuật sân khấu Dù kê Khmer Nam Bộ*. Hội Văn học Nghệ thuật tỉnh Sóc Trăng. Tr.214.

⁴ Sơn Lương. 2012. Sdd, tr. 222.

xã hội mới và xây dựng mỹ tục thuần phong”⁵.

Phật giáo Nam tông Khmer là tôn giáo chủ đạo, được người Khmer lựa chọn để hành xử, tuân phục hàng thế kỷ qua. Giáo lý Phật giáo dạy con người hãy làm điều thiện, việc thiện, và hãy xa lánh các điều ác: “Chư ác mạc tác, chúng thiện phụng hành”. Phật giáo cũng chủ trương: “Tự giác, giác tha, giác hạnh viên mãn”. Tự mình giác ngộ rồi thì hãy giúp cho mọi người đều được giác ngộ, đạo hạnh khi ấy mới là tròn đầy! Đạo đức Phật giáo là nền đạo đức dạy cho con người biết rèn luyện để tăng cường lòng bi mẫn đối với chúng sinh, biết hy sinh hạnh phúc của mình vì hạnh phúc của mọi người. Hơn 2.500 năm trước đây, đức Phật đã ra đời, khai sáng ra mỗi đạo, với những cốt lõi căn bản là lòng từ bi và trí tuệ. Một nền đạo đã lấy mục tiêu về sự xuất hiện của mình chính là vì con người và cho con người. Nền đạo đức Phật giáo ấy đã giúp cho con người sống và hoàn thành những nhiệm vụ có ích lợi thiết thực cho chính con người và cho xã hội loài người. Nền đạo đức ấy không loại trừ tình thương yêu ngay cả với loài cỏ cây, cầm thú. Điều đó đã dạy cho con người biết yêu thương muôn loài, không tàn hại đến ngay cả môi trường sống quanh mình!

Những người Khmer ở Đồng bằng sông Cửu Long, nhiều năm qua đã đến với đạo Phật. Đạo Phật cũng được phản ánh trong sân khấu Dù kê. Tuy vậy, các tuồng tích diễn ra trên sân khấu Dù kê, dù về cơ bản luôn đề cao đạo lý của con người, vở nào cũng mang tinh thần hướng thiện, ca ngợi cái tốt, cái đẹp, lên án cái ác, cái xấu, nhưng điều đó không có nghĩa rằng hoàn toàn đã phản ánh tinh thần đạo đức của Phật giáo. Cùng song hành với đạo Phật hàng thiên niên kỷ qua, văn hóa tinh thần truyền thống của dân tộc Việt Nam đã tiếp thu, sáng tạo những cái hay, cái đẹp từ nhiều nơi, từ nhiều hệ tư tưởng đã được dung hợp, để trở thành nền đạo lý của dân tộc Việt Nam. Vì vậy, không phải ngẫu nhiên mà đạo đức Phật giáo lại gần gũi với đạo lý của dân tộc Việt Nam đến vậy!

⁵ Ban Tuyên giáo Trung Ương. 2011. *Hồ Chí Minh về suốt đời phấn đấu cần, kiệm, liêm, chính, chí công vô tư, làm người công bộc tận tụy trung thành của nhân dân, đời tư trong sáng, cuộc sống riêng giản dị*. Nxb. Chính trị Quốc gia, tr. 19.

Chủ tịch Hồ Chí Minh, trong suốt cuộc đời của Người, đã biết vận dụng, tiếp thu, sáng tạo cái đẹp, cái hay của văn hóa truyền thống dân tộc, để kế thừa, phát huy, thể hiện được nền đạo đức cách mạng bằng chính những hành động của mình. Thấm nhuần tư tưởng tam giáo (Nho, Phật, Đạo), Người đã hoàn toàn đồng ý với tư tưởng của Khổng tử nêu ra “Tu thân, tề gia, trị quốc, bình thiên hạ”, nên đã nhận xét rằng “muốn cải tạo xã hội thì lòng mình phải cải tạo. Nếu lòng mình không cải tạo thì đừng nói đến cải tạo xã hội”⁶.

Như vậy, những quan niệm về đạo đức, về tinh thần hướng thiện cần thiết được vận dụng, chuyển tải vào nghệ thuật sân khấu Dù kê trong giai đoạn hiện nay, thời điểm mà cái xấu, cái ác vẫn đang còn diễn ra nhiều trong xã hội. Cần thiết làm rõ hơn nữa chức năng giáo dục cộng đồng thông qua các hình thức nghệ thuật diễn xướng để góp phần cải tạo xã hội.

Tuy vậy, cũng có thể thấy rằng, từ gợi ý nhỏ về nội dung vở diễn, đến việc hoàn thành kịch bản là một quá trình không ít khó khăn. Việc hạn chế thấp nhất những khó khăn này chính là không nên áp đặt chủ đề cho soạn giả, tránh gợi ý hoặc đưa vào nội dung kịch bản những đề tài mang tính phong trào, có ý nghĩa vận động. Qua từng vở diễn, nếu như những yếu tố tích cực trong cuộc sống luôn được đề cao, nêu bật, thì cái ác, cái xấu tự khắc sẽ được giảm thiểu.

3. Kết luận

Trong thời đại công nghiệp hóa - hiện đại hóa đất nước, làm cho dân giàu nước mạnh là mục tiêu hàng đầu. Con người Khmer mà sân khấu Dù kê xây dựng, sáng tạo phải là con người yêu lao động, mang phẩm chất đạo đức vì mọi người, biết hy sinh cho lợi ích nhân dân, cho chính nghĩa. Nghệ thuật sân khấu và nghệ thuật Dù kê nói riêng, lúc nào cũng vươn tới cái đẹp, vươn tới chân, thiện và mỹ. Cuộc sống ngày càng văn minh, nghệ thuật càng phải phản ánh tinh linh hoạt, phong phú và sáng tạo, giá trị nhận thức và

⁶ Hồ Chí Minh. 1953. *Bài nói chuyện ở lớp chính đảng Trung Ương, khóa 3, ngày 10-4-1953*. Hồ Chí Minh toàn tập, tập 7, tr.72.

thẩm mỹ giáo dục càng cao hơn. Nghệ thuật Dù kê, với tính linh hoạt đã có trong quá trình lịch sử hình thành, phát triển, sẽ gặt hái được nhiều thành tựu hơn nữa nếu đi sâu vào những chủ đề vừa hiện đại vừa mang giá trị nhân văn sâu sắc, đó là tinh thần đạo đức và tính hướng thiện, vốn là những giá trị tinh thần truyền thống của dân tộc Việt Nam.

Tài liệu tham khảo

Ban Tuyên giáo Trung ương. 2011. *Hồ Chí Minh về suốt đời phấn đấu cần, kiệm, liêm, chính, chí công vô tư, làm người công bộc tận tụy trung thành của nhân dân, đời tư trong sáng, cuộc sống riêng giản dị*. Nxb. Chính trị Quốc gia.

Hoàng Đăng. 1998. *Dù kê với đề tài xã hội, con người mới (trong sách: Về sân khấu truyền thống Khmer Nam Bộ)*. Sở VH TT tỉnh Sóc Trăng-Phân viện Văn hóa nghệ thuật TP.HCM.

Hồ Chí Minh. 1953. *Bài nói chuyện ở lớp chính đảng Trung ương khóa 3, ngày 10-4-1953*. Hồ Chí Minh toàn tập, tập 7.

Son Lương. 2012. *Tìm hiểu nghệ thuật sân khấu Dù kê Khmer Nam Bộ*. Hội Văn học Nghệ thuật tỉnh Sóc Trăng.